

És aztán újra máshová
visz a ringató idő:
ragyog a piros berkenyevirág,
s a mohos kerítés, a kő,
s a lenyugvó napsugár
sápadt zabmezőt talál,
őszről susog a kalász,
de lehet, hogy már a halál.

Ettől a piros berkenyétől
egy lépést sem távolodom;
rémlik – valaha réges-rég
itt volt az otthonom.

(1981)

Pusztay János fordítása

✱

„Számi 100”

A számi nemzeti identitás építésének évszázada: 1917–2017

A XX. század elején, 1904 és 1911 között a déli-számi területeken alakultak az első, a számik jogainak érvényesítését szolgáló intézmények, szervezetek, amelyek elsősorban szociális körülményeik javítását és kulturális örökségük megtartását tűzik ki célul. Ezeket a kezdeményezéseket tekinthetjük az első lépéseknek az önálló számi érdekképviselet megszületésében a politikai és kulturális színtereken. A korszak kiemelkedő személyisége, a svédországi számi *Elsa Laula Renberg* (1877–1931) már a század elején megkezdett, intenzív politikai szerepvállalása alapozta meg az 1917-ben összehívott első nemzetközi számi találkozót, amelyre Trondheimben került sor, február 6-án. Ezt követően még három másik, úttörő jelentőségű találkozó jött létre 1937-ig. Ezeknek az – országhatárokon átívelő – össz-számi kongresszusoknak a jelentőségét mutatja,

hogy a XX. század első harmadában kialakított számi irányelvek később az őslakos népek jogaiért folytatott nemzetközi szintű politikai vitákban is központi jelentőségűvé váltak. A kisebbségi/őslakos összefogás második hulláma szintén a második világháború idejére tehető. Észak kényszerű kitelepítése miatt a különböző számi csoportokat a nyugat-finnországi Ostrobothnia tartományba költöztették. Így az egyébként egymásról alig tudó, messzire szétszóródott számi csoportok egyszerre kis területre összezárva találták magukat, ami kedvező feltételeket teremtett a hasonló problémák és elvárások tudatosításához, majd a hivatalos összefogáshoz. Az éppen kibontakozó számi mozgalmakat sem a háború, sem az azt is túlélő szociáldarwinizmus térhódítása nem tudta már megfékezni. 1947-ben a számi réntartók megalapították saját érdekvédelmi szervezetüket, majd kilenc évvel később megalakult a *Sámiráddi* (Északi Számi Tanács) a különböző országokban és régiókban élő számik egyesítésének céljával. Ekkor fogalmazódott meg visszavonhatatlanul az egységes számi nemzet gondolata, amely, bár saját országhatárokkal nem rendelkezik, az évszázadok óta lakott területeire, kultúrájára jogot formálhat. A XX. század második felében a skandináv államokban sorra alakultak a számi parlamentek: 1973. november 9-én Finnországban, 1989. október 9-én Norvégiában és 1993. január 1-én Svédországban. A számi „nemzetet” ma szimbolizáló zászlót először 1979-ben használták az észak-norvégiai Alta folyóra tervezett vízi erőmű megépítése elleni tiltakozások során, hivatalossá azonban csak 1986-ban vált a 13. Számi Konferencián, Åre-ban.

A skandináv államokban élő számik 1992 óta ünneplik a *sámi álbmotbeaivi*-t, azaz a számi nemzeti napot, a trondheimi találkozóra emlékezve, február 6-án. A számi parlamentek honlapjai részletes tájékoztatást adnak (több számi nyelven, az ország hivatalos nyelvén és angolul is) a számi ünnepekről, az úgynevezett „zászlónapokról”, amikor a számi lobogót felvonják. Mivel a számik nemzetdiskurzusa elsősorban a „*kultúrnemzet*” fogalma köré szerveződik, a számi nemzeti nap a számi kultúra legfontosabb ünnepe. Számos művész erre a napra időzíti legújabb alkotásának bemutatóját, legyen szó videoklip, film, színdarab debütációjáról, képzőművészeti kiállításokról, könyvbemutatókról, koncertekről. 2015-ben például a népszerű, svédországi számi énekesnő, *Sofia Jannok* új dala, („*How to put on a sámi costume in 3:33 min.*”⁸ <https://www.youtube.com/watch?v=UGc7c8U2aps>), 2016-ban pedig a *Sameblod* 'számi vér' című norvég–svéd–dán játékfilm volt a számi nemzeti nap nagy eseménye. 2017-ben, a számi nemzeti nap és a centenárium Magyarországon is több rendezvényt, megemlékezést hívott életre. Az MTA BTK Néprajztudományi Intézet és a Károli Gáspár Református Egyetem konferenciát rendezett 2017. február 24-én a KRE BTK Dózsa György úti épületében *Magyarok a számikutatásban* címmel. A

⁸ Hogyan öltünk számi viseletet 3 perc 33 mp alatt? – *a szerk.*

konferencia a számikkal foglalkozó kutatókat hívta össze több tudományterületről, így a program néprajzi–kulturális antropológiai, nyelvészeti és irodalomtudományi témákat fűzött össze. Ezeknek az előadásoknak a tanulmányra bővített feldolgozását adta közre a Finnugor Világ 2017. márciusi és szeptemberi száma. A konferenciát Domokos Johanna és Tamás Ildikó szervezte, és rajtuk kívül G. Bogár Edit, Németh Petra, Tóth Anikó Nikolett, Maticsák Sándor és Tillinger Gábor tartott előadást, a programot pedig az Örökanyák, világlányok című könyv bemutatása zárta. A kötet Rauni Magga Lukkari és Inger-Mari Aikio verseit mutatja be a magyar olvasóközönségnek. Németh Petra és Domokos Johanna fordításában, és a KRE és a L'Harmattan közös gondozásában jelent meg 2017-ben.

A „Számi 100” ünneplése Budapesten a FinnAgora a Számi fiatalok és a kulturális aktivizmus című programsorozatával folytatódott májusban az A38-as hajón egy teljes héten át. A sort a Suohpanterror plakátkiállítása indította május 23-án este. Az esemény szervezése és lebonyolítása elsősorban Maria Silvenoinen és Alexandra Furu érdeme. A köszöntőbeszédet Cita Högnabba-Lumikero, a FinnAgora igazgatója tartotta, majd a program egyik díszvendége, Petra Laiti, a Suoma Sámi Nuorat (Finn Számi Ifjúsági Szervezet) elnöke nyitotta meg a kiállítást. Petra Laiti volt a két nappal később „Közösségi média és politikai aktivizmus” címmel meghirdetett program főszereplője is, Békés Gáspárral beszélgetett a magyar közönség előtt a számikat leginkább érintő politikai és kulturális kérdésekről. A Suohpanterrotól a következő bemutatás olvasható a FinnAgora honlapján: „A jogaikért leglátványosabban harcoló számi csoportok egyike a Suohpanterror. Az álnéven tevékenykedő pop-art művészkollektívából hamar népszerű aktivistacsoport vált, amelynek radikális, mehökkentő művészete megállásra kényszerít, és elgondolkodtat. »Politika művészeti köntösben« – aposztrofálja tevékenységüket a csoport egyik tagja. A Suohpanterror célja, hogy alkotásaival felhívja a figyelmet a számik jogaira és sérelmeire, vagyis az elnyomásra és a rasszizmusra, a multinacionális cégek által folytatott bányászatra, amely Számi-föld természeti kincseinek kiaknázására törekszik, valamint a tényre, hogy Finnország továbbra sem ratifikálta az őshonos népek jogainak védelméről szóló nemzetközi egyezményt (ILO 169).” Valóban igaz, hogy a számi művészet napjainkig elsősorban politikai performanszként jelenik meg, mivel a számi nemzet a kultúrában ragadható meg. A számi kultúra az, amely saját állam és saját földterületek hiányában is kizárólag a számik közös tulajdona lehet, nemzeti tulajdon értelemben.

Május 25-én került sor Amanda Kernell Számi vér című filmjének vetítésére. A játékfilm egy rénszarvaspásztor családban élő 14 éves lány, Elle Marja szemzőgéből mutatja be az 1930-as években Svédországban még az iskolai életet is meghatározó rasszizmust, és azt, hogyan próbál ebből menekülni egy fiatal számi származásának megtagadásával, majd egészen idős korában, amikor lehetősége

nyílik a térbeli/fizikai és lelki hazatérésre, hogyan éli meg elmélyült identitásválságát. Amanda Kernell elsőfilmes alkotása több jelentős filmes díjat is elnyert: a Göteborgi Filmfesztivál a legjobb északi filmnek járó Sárkány díját (*Dragon Award Best Nordic Film*), a 2017-es Nemzetközi Titanic Filmfesztiválon pedig a Hullámtörök-díjat. Május 26-án Az Örökanyák – Világlányok. Számi versek című kötetből tartott felolvasást Tamás Ildikó számi nyelven, és a fordító, Németh Petra magyarul. A verseket zenés program követte, Niillas Holmberg és Roope Mäenpää teltház koncertjével. A filmvetítések sora is folytatódott: május 27–28-án a Sparrooabbán (Én és a kishúgom) című, 2015-ös finn dokumentumfilmmel, a Min mors hemmelighet (Számi vagyok) 2009-ben forgatott norvég dokumentumfilmmel, majd a Kuun metsän Kaisa (Kaisa elvarázsolt erdeje) című, 2015-ös, szintén finn rendezésű dokumentumfilm zárta a sort. Május 27-én került sor a „Kulturális aktivizmus – beszélgetés a 2016-ban az Év Számi Embere Díjjal kitüntetett zenész, költő és szerző Niillas Holmberggel” címmel meghirdetett nyilvános interjúra Németh Petra közreműködésével.

A 2017-es ünneplés magyarországi záró mozzanata volt az év végén a Napkút gondozásában, a Drámatájak sorozat 7. tagjaként megjelent Szerencsefia. Kortárs számi drámák című kötet, amelyben első alkalommal olvashatók magyar nyelven a számi színház alkotásai. Az olvasók finnországi és norvégiai számi alkotók, Rauni Magga Lukkari, Sara Margarethe Oskal és Kirste Palto színműveivel ismerkedhetnek meg, továbbá egy Finnországban élő, a számik iránt elkötelezett japán író, Junichiro Okura alkotásával. Okura az itt bemutatott Az élet jójakája című nő-darabját egyik legközelebbi barátja, Nils-Aslak Valkeapää emlékének ajánlotta.

Bár 2018-as rendezvényről van szó, fontos megemlíteni a számi centenáriumi konferencia nemzetközivé bővült „második felvonását”, amely Számi társadalom és művészet a századfordulón címmel került megrendezésre, és tematikájában a számi művészet, és Nils-Aslak Valkeapää életútja, munkássága köré szerveződött. A konferencia helyszíne ismét a Károli Református Egyetem Bölcsészettudományi Kara volt, és a következő előadások hangzottak el: Domokos Johanna (KRE, Bielefeldi Egyetem): Nils-Aslak Valkeapää egyetlen drámája; Christine Schlosser (Berlini Egyetem): Nils-Aslak Valkeapää költészetének német fordításairól; Németh Petra (KRE): Nils-Aslak Valkeapää-től Niillas Holmberg-ig; Kelemen Ivett (DTE): Bibliafordítások szerepe a számi írott kultúrában; Tamás Ildikó (MTA BTK NTI): A számi művészek és a pánszámi nemzetépítés kapcsolata; Tillinger Gábor (Uppsalai Egyetem): Számi irodalom tegnap és ma – elmélkedések Rauni Magga-Lukkari „Szerencsefia” című színműve kapcsán; Csáji László Koppány (PTE): Költői eszközök a számi lírában; Michal Kovař (Brno Egyetem): Quasi-Sámi Literature. Towards a typology of Sámi fiction. Poszterelőadások: Kaisa Ahvenjärvi (Jyväskyläi Egyetem): Rénszarvas a számi művészetekben; Zuzana Drabekova (Pozsonyi Egyetem): Nils-Aslak Valkeapää munkássá-

gáról; Harald Gaski (Tromsøi Egyetem): *A számi irodalomtudomány kihívásai*; Vuokko Hirvonen (Kautokeinoi Számi Egyetem): *A számi gyermekirodalom*; Veli-Pekka Lehtola (Oului Egyetem): *A számi társadalom és művészet a 21. század elején*; Márkus Judit (KRE): *Hanghatások Nils-Aslak Valkeapää zenés színpadi költeményében*. (A poszterprezentációk elektronikus formában igényelhetők a szervezőktől a szamimuveszet@gmail.com e-mail címen.) A programot a díszvendég, Sara Margrethe Oskal zárta, mindenkit lenyűgöző előadóként beszélt performanszairól, színháztudományi munkásságáról, magyarra fordított drámáiról, filmszerepeiről, filmjeiről. A konferencia után a Nemzeti Színház munkatársai Csáji László Koppány közreműködésével riportot készítettek vele, a felvétel terveink szerint a *Reguly Társaság* egyik jövőbeni rendezvényén megtekinthető lesz.

Tamás Ildikó

*

Az életről jojkálnak

Szerencsefia. Kortárs számi drámák. Szerk.: Domokos Johanna

A kötet négy szerző egy-egy drámáját tartalmazza. Mind a négy dráma nagyon markánsan jeleníti meg a számi kultúra, illetve annak az etnikai revitalizáció során kiemelt jegyeit: a számi énekes hagyományt, vagyis a jojkálást, a réntartás és a rén bőrének feldolgozását, illetve a számi népművészetet, elsősorban a viseletet.

Ugyanakkor mégsem ragad meg a számikat érintő problémáknál, amelyek adott esetben a természeti környezet változásából adódnak, mint például a rénlehelők területének csökkenése a felmelegedés, az iparosodás és más emberi tevékeny-

ségek nyomán, hanem olyan társadalmi-szociális hagyományokból táplálkozó megrögzült szokások is szerepet kapnak, mint a hallgatás, vagyis, hogy bizonyos témákról nem illik beszélni.

Sara Margrethe Oskal *A díszes társaság* című írásában ezt ezzel magyarázza: „mert van egy hagyományunk: ha hallgatsz, akkor ellenállást tanúsítasz!” Mindez olyan kontextusban hangzik el, amikor a férj kék-fekete foltosra veri a feleségét, nem mellesleg molesztálja annak hűgát. A családon belül elkövetett erőszakos cselekmények esetében ma is nagy a látencia, és az érintettek vagy ezért, vagy azért, nem beszélnek róla. És ezzel a felütéssel valódi drámába kerül az olvasó. Gyerekeket zaklató pap, erőszakot elkövető, bántalmazó férj, gyermekét lelkiileg megnyomorító „kasztráló” anya, hallgatásával és gyengeségével asszisztáló apa, a természetet pusztító ember, akiből kiveszik az élő tisztelete. Mind olyan kérdések, amelyekre egyetlen közösség társadalma sem tudja megadni a választ és kimondva vagy elhallgatva de időtől és tértől függetlenül léteznek. Ez adja a drámák valódi egyetemességét, jelenkoriságát, olyannyira, hogy még a speciálisan számi szokások is inkább egzotikus körülménynek tűnnek, semmint a megértést akadályozó vagy elhajlító tényezőknél. A számiság jelenléte a művekben sokkal inkább helyezi az olvasót egyfajta felfedező szerepbe, de az olvasás nem veszélytelen tevékenység, hiszen felfedezéseinek következtetéseit kénytelen saját környezetében is felismerni.

Olyan problémákat vesznek elő az alkotások, amelyek abszolút kortársá emelik őket – nemzetiségétől függetlenül – olyan társadalmi kérdésekre reflektálnak, amelyek minden egyes embert – az élet egy pontján – elkezdnek foglalkoztatni. Ki vagyok én? Mi a dolgom, hol a helyem a világban? Hogy legyek az, aki lehetnék? Van-e előre elrendelt sorsom és ha igen, megváltoztathatom-e?

Lauri Magga Lukkari főszereplője, ahogyan nevezi magát, Szerencsefia, 60 éves korában kezdi el élni a saját életét. Erős akaratú, ellentmondást nem tűrő anyja árnyékában nőtt fel, akinek vélhetőleg még az apa is alárendelte magát, ahogy Szerencsefia mondja: „nagyon korán megtanultam, hogy először anyámat kérdezzem meg, miről kérdezhetem az apámat és főleg, hogy miről nem kérdezhetem”.

Summás, tömör kijelentésekben, amelyek vagy a főszereplő monológjaként, vagy a narrátor elbeszélésében öltenek testet, bontakoznak ki a bántalmazó és egyben elhallgató családi viszonyok. Hogyan hat az ilyen minta, milyen lelki deformitásokat képes okozni és hogyan lehet ezzel mégis felnőttként együtt élni, akár boldogan, hogyan lehet ezekkel megküzdeni? Szerencsefia számára az írás, amelyet anyja halála után kezd el, jelenti a feldolgozást. A visszaemlékezések, amelyeket a főszereplő vet papírra visszaköszönnek a narrációban, de sokszor a monológok is olyan összeszedettek, konstruáltak, egységekre rendezettek, hogy valóban azt a benyomást keltik, mintha azok lejegyzett gondolatok volnának.